

Сарсембаева М.С.

п.ғ.м., аға оқытушы Шерхан Мұратаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты
Бастапқы әскери дайындық және шығармашылық мамандықтар кафедрасы
Қазақстан, Тараз қ. E-mail: mika_nur010710@mail.ru

Купелдеева А.А.

п.ғ.м., аға оқытушы Шерхан Мұратаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты
Бастапқы әскери дайындық және шығармашылық мамандықтар кафедрасы
Қазақстан, Тараз қ. E-mail: kupeldeeva@mail.ru

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

Аннотация. Мақалада инклюзивті сыныптағы мұғалімнің жұмыс әдістері қарастырылған. Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істейтін мұғалімдерге ұсынылатын кейбір әдістер сипатталған. Балаларды жалпы білім беретін мектепте инклюзивті оқытудың артықшылықтары негізделген.

Түйінді сөздер: инклюзия, инклюзивті оқыту, мүмкіндігі шектеулі балалар, оқу мақсаттары, әдістері мен әдістері, жеке білім беру бағдарламасы, жеке оқу жоспары.

Аннотация. В статье рассмотрены методы работы учителя в инклюзивном классе. Описаны некоторые приемы, которые можно порекомендовать педагогам работающим с детьми с ограниченными возможностями здоровья. Обоснованы достоинства инклюзивного обучения детей в общеобразовательной школе.

Abstract. The article discusses the methods of the teacher's work in an inclusive classroom. Some techniques that can be recommended to teachers working with children with disabilities are described. The advantages of inclusive education of children in a comprehensive school are substantiated.

Білім берудің мақсаты-барлық оқушылардың белгілі бір әлеуметтік мәртебеге жетуі және олардың әлеуметтік маңыздылығын бекіту. Солай ма? Әрбір бала шынымен білім алып, белгілі бір әлеуметтік мәртебеге қол жеткізе ала ма? Қазір инклюзия туралы көбірек айтылуда. Бұл не?

Инклюзивті (франц. inclusif-лат. include-қорытындылаймын, қосамын) немесе енгізілген білім беру – жалпы білім беретін (жаппай) мектептерде ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту процесін сипаттау үшін қолданылатын термин. Инклюзивті білім беру барлық адамдарға тең қарым-қатынасты қамтамасыз ететін, бірақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға ерекше жағдай жасайтын балалардың кез-келген кемсітушілігін жоққа шығаратын идеологияға негізделген.

Әдебиетте инклюзивті білім беру «барлық балалар, олардың физикалық, психикалық, зияткерлік, мәдени-этникалық, тілдік және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан, жалпы білім беру жүйесіне енгізілетін және сол жалпы білім беретін мектептерде мүгедектігі жоқ құрдастарымен бірге тұрғылықты жері бойынша оқытылатын оқыту процесін ұйымдастыру» ретінде қарастырылады, - олардың ерекше білім беру қажеттіліктерін ескеретін және өз оқушыларына қажетті арнайы қолдау көрсететін жалпы үлгідегі мектептерде немесе «бірлескен оқу сабақтарын, бос уақытын, денсаулық мүмкіндіктері шектеулі адамдар мен мұндай шектеулері жоқ адамдарға қосымша білім берудің әртүрлі түрлерін ұйымдастыруды қоса алғанда, арнайы құрылған жағдайларда бірлесіп оқыту және (немесе) тәрбиелеу» ретінде [7].

Ресей аймақтарының әлемдік тәжірибесі мен тәжірибесі инклюзивті білім берудің сөзсіз артықшылықтарын көрсетеді. Әдебиеттерді [1, 3, 6] және білім беру тәжірибесін талдау инклюзивті оқытудың келесі артықшылықтарын атап өтуге мүмкіндік береді:

- біріншіден, инклюзия денсаулығында ауытқулары бар балалардың әлеуметтік бірлігін, құрметін және өзін-өзі бағалауын қамтамасыз етеді;
- екіншіден, мұғалімдер мен білім беру процесінің басқа қатысушылары барлық балаларға бірге оқудан қуаныш пен пайда әкелетін жағымды тәжірибе жасайды;
- үшіншіден, мектептер мен мұғалімдер әр оқушының қажеттіліктеріне бейімделіп, жауап береді, бұл мектепке, мұғалімдерге, ата-аналарға және барлық оқушыларға пайдалы;
- төртіншіден, инклюзивті білім беру процеске түрлі ведомстволарды, ата-аналарды, қоғамдық ұйымдарды тартады, бұл әлеуметтік әріптестікті дамытуға ықпал етеді.

Егер сыныпта барлық балалар шамамен бірдей болса, жоғары сынып оқушылары да, орта және үлгермегендер де зардап шегеді, олар сыни ойлауды дамытпайды, өзін-өзі бақылау мен объективті бағалауды кешіктіреді, ғылым дәлелдеді. Қысқасы, үздік студентке де артта қалған студент қажет, ал артта қалған студентке де қажет. Әрине, мұғалімдерге гетерогенді сыныпта жұмыс істеу оңай емес, бірақ нәтижелер оған тұрарлық - зерттеушілердің пікірінше, балалардың дамуындағы елеулі кідірістер де түзетіледі. Инклюзивті сыныпта оқу-тәрбие процесінің ерекше этикалық фоны үйлесетін болады: балалармен педагогикалық қарым-қатынас оптимизмге, мұғалімдердің, мамандардың, құрдастардың, ата-аналардың, инклюзивті білім беру процесіне қатысатын басқа ересектердің бірлескен күш-жігерімен барлық балалар тең мүмкіндіктерге ие болады және олардан туындайтын қиындықтарды жеңеді [5].

Мұғалім – көп уақытын балалармен өткізетін негізгі актер. Оның жұмысына оқу сабақтары, мерекелер, экскурсиялар кіреді.

Нысандардың әрқайсысының өзіндік құрылымы, өткізу әдістемесі, мақсатты көзқарастары бар, бірақ интегративті сыныпта жұмыс істейтін мұғалімнің орындауына қажетті әдістемелік және білім беру талаптары санатына жататын белгілі бір тармақтар бар. Мұғалімнің перспективалық жоспарлауына сәйкес келуі керек сабақтың немесе іс-шараның тақырыбы. Мұнда мұғалімнің, тәрбиешінің, психологтың, мұғалім-дефектологтың, логопедтің және басқа мамандардың жұмысындағы, баланың мінез-құлқындағы Дағдылар мен дағдыларды дамытудағы сабақтастықты ескеру қажет.

Педагогикалық қарым-қатынастың кез-келген формасы нақты белгіленген мақсаттарға ие болуы керек:

Білім беру оқу бағдарламалық материалын пысықтау, балалардың оқу білімдерін, іскерліктері мен дағдыларын меңгеру міндеттерін шешуі тиіс;

Тәрбие мінез-құлық үлгілерін пысықтау, балалардың коммуникативті дағдыларын игеру, эмоцияларды қалыптастыру міндеттерін шешуі керек;

Түзету және дамыту – сыныпта ерекше білім беру қажеттіліктері бар бала және қарапайым балалар бар, сондықтан түзету міндеті мұғалімді барлық балалардың қабілеттері мен мүмкіндіктерін дамытуға және бар кемшіліктерді арнайы педагогикалық және психологиялық әдістермен түзетуге нақты бағыттауы керек.

Сабақ құрылымының, жоспардың және логиканың өзгеруі; жоспарлардың сабақтастығы және балаларды қосу дәйектілігі; күрделіліктің жоғарылау дәрежесі бойынша жаттығулар барлық оқушылардың, демек, инклюзивті білім берудің сәттілігінің шарты болып табылады. Сабақтың (сабақтың) рефератында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаға арналған сабақтағы (сабақтағы) іс-әрекет жоспары жеке көрсетілуі тиіс. Мұғалім бұл мәселені шешуге әр түрлі көзқараспен қарауы мүмкін:

1. Жоспарлауды бөлек жасаңыз-бүкіл сынып үшін және ерекше білім беру қажеттіліктері бар бала үшін.

2. Жеке көзқараста даму ерекшеліктеріне, қосымша назарға мұқтаж әр балаға тапсырмалар блоктарын қосумен жалпы жоспар жасаңыз.

Пішіндер әртүрлі болуы мүмкін, бастысы – сабақ (сабақ) барысында «нормалар» балалар сыныбында ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланың іс-әрекетінің траекториясын көрсету.

Сабақтың әр кезеңі студенттерді қазірдің өзінде не істегендеріне және әлі не істеу керек екеніне бағыттай отырып жазылуы керек. Қорытындылау оқушыны барған сайын күрделене түсетін жұмысқа қосуға ынталандыратын ынталандырудың бір түріне айналады. Бұл аспект әсіресе ерекше білім беру қажеттіліктері бар бала үшін маңызды.

Мұғалімнің әдістері мен әдістері – бұл сабақтың немесе сабақтың міндеттерін шешуге қол жеткізетін құралдар. Оларды шебер тандап, пайдалану керек [4]. Құралдар мен әдістерді біріктіру немесе өзгерту қажет, осылайша оқушылардың іс - әрекеттері өзгереді, доминантты анализатор өзгереді, осылайша жұмыс кезінде мүмкіндігінше көп анализаторлар қатысады-есту, көру, моторика, есте сақтау және логикалық ойлау материалды қабылдау процесінде. Оқушылардың ерекшеліктерін ескеру сабақтың формасы мен мазмұнын, оның әдістері мен әдістерін ғана емес, сонымен қатар оқушының жетістіктерін бағалаудың нормативті сипатын емес, жеке басын да қамтиды. Әрине, мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасай отырып, олардың психологиялық ерекшеліктерін де ескеру қажет.

Мен назар аудару керек сәттерді атап өткім келеді:

1. Оқу кезінде балаға оқулықты ашуға, қажетті бетті табуға, қайда оқитынымызды көрсетуге, оқу кезінде қайда оқитынымызды көрсетуге көмектесу керек (балалар назар аударма алмайды).

Мұндай сәттер кез-келген сыныпта кездеседі, бірақ бұл жағдайда бала қандай да бір себептермен сабақтың барысын қадағалай алады, бірақ қаламайды және айыптауға лайық.

Инклюзивті сыныпта балалар сабақтың барысын бақылай алмайды, сондықтан оларға көмек қажет.

2. Сабақ барысында тапсырмаларды орындау уақытын қысқартуға тура келеді (егер бұл мәтінге қатысты сұрақтар болса, онда сіз 3, 4 сұрақты талқылай аласыз, мәтінді толық оқымаған жөн, өйткені балалар тез шаршайды).

3. Сұрақтарға жауап беру кезінде жауап берушіге ойлануға біраз уақыт беру керек (балалардың реакциясы баяулауы мүмкін)

4. Жазбаша жұмыс, тесттер көп уақытты алады (мұғалімнің көмегі қажет – дәптер табу, дәптер ашу, қалам табу және т.б.).

Мүгедек балалар үшін тапсырманы келесідей тұжырымдау керек:

1. Тапсырма ауызша да, жазбаша да тұжырымдалуы керек.

2. Тапсырма қысқа, нақты, бір етістік болуы керек. бірнеше кезеңдер.

3. Тапсырмаларды тұжырымдау кезінде соңғы өнімді (толық мәтін, математикалық есептің шешімі) көрсетіңіз

4. Тапсырманы тұжырымдау үшін балаңызбен бірге тұрыңыз.

5. Балаңызға бастаған ісін аяқтауға мүмкіндік беріңіз.

Баланы дұрыс бағалау үшін келесі аспектілерді ескеруді ұсынуға болады:

1. Жаман емес, баланың жақсы мінез-құлқын атап өтуге тырысыңыз.

2. Тәртіптің өте ауыр емес бұзылуына назар аудармаңыз.

3. Баланың мінез-құлқы дәрі-дәрмекпен байланысты болуы мүмкін екеніне дайын болыңыз.

4. Сіз айтқаннан кейін бала дұрыс емес нәрсені түсінетін «ерекше» сөз ойлап табыңыз.

5. Прогресті көрсету үшін аралық бағалауды қолданыңыз.

6. Балаңызға ең жақсы белгіні алу үшін жұмысты қайта жазуға рұқсат етіңіз (әрі қарай қайта жасалған жұмыс үшін белгіні ескеріңіз).

7. Баллдық жүйені қолданыңыз: баланың өсуі мен дамуын бағалауға келгенде сынақ-есеп айырысу.

Егер «ерекше» балаға бүкіл сынып алдында жауап беру қиын болса, онда оған орындалған тапсырманы шағын топта ұсынуға мүмкіндік беріледі. Топтарда жұмыс істеу мұндай оқушыларға жолдастарынан ашуға және үйренуге мүмкіндік береді.

Оқушылардың біреуі екіншісіне үлгі бола алатындай етіп жобаларды орындау үшін оқушыларды жұпқа бөлу де жақсы нәтиже береді.

Бірақ «ерекше» балаға үнемі көмектесу қателік болар еді, оған кейбір жағдайларда тәуелсіз шешім қабылдауға, мадақтауға және осылайша проблемаларды шешуге, жағдайды шешуге үйретуге мүмкіндік беру керек.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың жалпы білім беретін мектепке келуімен мұғалімдер әр баламен жеке тұлға ретінде қарым-қатынастың маңыздылығын түсіне бастайды. Арнайы білім берумен айналысатын педагогтар жалпы білім беру жүйесі өзін мүмкіндігі шектеулі оқушылар үшін тиімді деп танығанын мойындайды. Жалпы білім беретін мектептердің мұғалімдері өз кезегінде ерекше қажеттіліктері бар білім алушылардың нәтижелерін жақсартуға мүмкіндік беретін жаңа әдістемелерді іздеп, арнайы білім беру жүйесіне жүгінеді.

Мұғалім – басты кейіпкер, бірақ мүмкіндігі шектеулі бала оқитын сыныптағы бір мұғалім оқу мен даму үшін қажетті жағдай жасай алмайды. Ең маңызды шарт – түзету және дамыту жұмыстарын жүзеге асыратын мамандар тобының болуы: мұғалім-дефектолог, психолог, логопед және басқа мамандар. Дәл осы біртұтас команда баланың нақты мүмкіндіктеріне сәйкес баланың білім беру ортасын ұйымдастыруды өзгертеді, яғни жеке оқу жоспарын құру және ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланың жеке білім беру бағдарламасын әзірлеу.

Жеке білім беру бағдарламасы – оқушының мәлімделген мақсаттарды іске асыруға бағытталған қызметінің мазмұны туралы түсінік беретін құжат. Білім беру бағдарламасын түзету және дамыту сабақтарын жүзеге асыратын пән мұғалімдері мен мамандарының ұжымы жобалайды.

Жеке оқу жоспары – білім алушылар, олардың ата-аналары (заңды өкілдері) игеру үшін таңдаған оқу пәндерінің жиынтығы.

Мүмкіндігі шектеулі балалар олардан бас тартуға лайық емес. Біреу оларға сүйіспеншілік пен білім беруі керек. Олар өз өмірлерінде көптеген қиындықтарды білді, мұндай балалар қолдау мен көмекке лайық [2].

Инклюзия – бұл мүмкіндігі шектеулі оқушыларға өз қабілеттеріне сенімділік беру әрекеті,

осылайша оларды басқа балалармен: достарымен және көршілерімен бірге мектепке баруға итермелейді. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар тек ерекше көзқарас пен қолдауды ғана емес, сонымен қатар олардың қабілеттерін дамытып, мектепте жетістіктерге жетуді қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ведихова Д.С. Развитие инклюзивного образования в России // The development of the inclusive education in Russia // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. – 2011, №2.
2. Иденбаум Е.Л. Инклюзивное образование в специфических социокультурных условиях: проблемы, предпосылки, некоторые варианты организации и содержания Иркутск 2008. с8.
3. Инклюзивное образование: ключевые понятия. / Сост. Н.В. Борисова, С.А. Прушинский. М.; Владимир: Транзит – ИКС, 2009.
4. Леско Д. Основные принципы инклюзии // Здоровье детей 2008. № 12.
5. РООИ «Перспектива» «На пути к инклюзивной школе» (пособие для учителей) 2005.
6. Скрынникова Т.Н. Из опыта инклюзивного образования // Инклюзивное образование в Европе и России: опыт, проблемы и перспективы. – Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет», 2009.
7. Феталиева Л.П. Инклюзивное обучение младших школьников в общеобразовательной школе. / Материалы Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы педагогики и психологии начального образования», Махачкала, 2015.

ӘОЖ 376.3

Айтжанова Р.М.

п.ғ.к., МДЖППД кафедрасының Қауымдастырылған профессоры

Сексенбаева А.Т.

«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының докторанты

Секербай Н.С.

«Асыл Мирас» дамыту орталығының маманы

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан.

E-mail: seksenbayeva@mail.ru

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫҢ АТА-АНАЛАРЫМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Аннотация. «Бала тар ойлы, ақымақ болса, бала кінәлі емес, тәрбиеші кінәлі» демекші, кез-келген баланың қалыпты дамуына ата-ананың маңызы. Отбасы – баланың адамгершілік қасиеттері, адамдар әлеміне көзқарасы, тұлғааралық және әлеуметтік қатынастардың табиғаты туралы түсініктері қалыптасатын микроқоғам. Отбасы баланың одан әрі психофизикалық және әлеуметтік дамуын алдын ала анықтайтын, баланың әлеуметтік-мәдени мәртебесінің негізгі анықтаушысы ретінде қарастырылады. Заманауи зерттеулер отбасылық фактордың әсерінің баланың даму ерекшеліктеріне тікелей тәуелділігін анықтады: отбасылық келеңсіздіктің көрінісі неғұрлым күшті болса, балада даму бұзылыстары соғұрлым айқын болады. Бұл заңдылық ерекше білім беруді қажет ететін балалардың диагностикалық және емдеу-сауықтыру жұмыстарында ескерілуі керек.

Кілт сөздер: Ерекше, қажеттілік, бала, отбасы, психология, реакция, психоэмоционалды.

Аннотация. Когда ребенок замкнутый, глупый, ребенок не виноват, виноват воспитатель", - говорит он, - значение родителей для нормального развития любого ребенка. Семья - это микрообщество, в котором формируются представления ребенка о нравственных качествах, отношении к миру людей, природе межличностных и социальных отношений. Семья рассматривается как основной детерминант социокультурного статуса ребенка, предопределяющий дальнейшее психофизическое и социальное развитие ребенка. Современные исследования выявили прямую зависимость влияния семейного фактора от особенностей развития ребенка: чем сильнее проявление семейного неблагополучия, тем выраженнее нарушения развития у ребенка. Эта закономерность должна учитываться в диагностической и лечебно-оздоровительной работе детей с особыми образовательными потребностями.